

Antoinette Hetzler: Klaus Eder och klasskampen

Sociologiska teorier om samhällets utveckling har alltsedan Karl Marx dominerats av tanken att den strukturella motsättningen mellan produktivkrafter och produktionsförhållanden är utvecklingens "motor". Denna motsättning har sin konkreta motsvarighet i klasskampen, en latent eller manifest, men ständigt pågående, kamp mellan två dominerande samhällsklasser om kontrollen över produktionsmedlen. Denna grova, men i grunden oantastliga modell för förståelse av det moderna samhället lämnar emellertid många frågor obesvarade.

Den moderna samhällsfilosofiska forskningen och debatten är kanske mest livaktig i Tyskland, där Jürgen Habermas kan sägas stå som symbol för ett nytt tänkande, en vidareutveckling av de traditionella teorierna. Bland Habermas' efterföljare är Klaus Eder den som kommit längst när det gäller att utifrån ett marxistiskt perspektiv göra den samtida samhällsutvecklingen begriplig. Eders ansats att utifrån Marx' historiematerialism och Habermas' rekonstruktion av densamma skapa en teori för den moderna samhällsutvecklingen leder honom bl a till en ny och vidgad definition av klasskampsbegreppet.

Eders teori är av stort intresse, inte minst för att den bör kunna vitalisera den stagnerande samhällsdebatten och ge nya intressanta infallsvinklar vid studiet av dagens svenska samhälle.

Produktivkrafternas utveckling och förändrade former i ständig strävan efter att behärska naturens krafter, den teknologiska kampen mot fattigdomen och miljöförstörelsen, utvecklandet av maktstrukturer i samhället som förankras i en apolitisk teknokrati; allt detta stöder tanken på en teknologisk evolution. Och förvisso har vi utvecklats - förvisso har vi instrumentellt lärt oss att exploatera vår miljö.

Men har vår omsorg om den teknologiska utvecklingen och en ständigt förändrad materiell verklighet bidragit till att vi försummat den sociala utvecklingen - hur individerna i samhället förhåller sig till varandra, hur vi löser problem, hur moral och sociala normer utvecklats för att stå i samklang med vår existens?

I sin analys av olika specifika samhällens utveckling grundar sig den tyske filosofen Jürgen Habermas på en teori om *den sociala evolutionen*, som innebär att det finns ett samband mellan å ena sidan den teknologiska utvecklingen, som är ett uttryck för produktivkrafternas utveckling och som kanaliseras genom och manifesteras i arbetsprocessen, och å andra sidan utvecklingen av *den normativa interaktionsstrukturen*, den uppsättning normer och regler som styr umgänges- och kommunikationsformer och bl a omfattar den kollektiva moralen.

Klaus Eder har systematiskt undersökt och analyserat utvecklingen av den normativa interaktionsstrukturen. Varför, frågade han sig, förändras normativa strukturer? Inte på grund av någon inre logik i den normativa utvecklingen, inte heller på grund av faktorer eller förändringar utanför strukturerna; förändringar kommer till stånd på grund av brist på samstämmighet om vilka normer som kan accepteras kollektivt. Denna brist på samstämmighet ger upphov till konflikter, konflikter som ständigt driver fram nya metoder för konfliktlösning. Sökandet efter nya sätt att lösa konflikter över moraliska frågor kallar Eder *kollektiva läroprocesser*.

Utifrån definitionen av kollektiva läroprocesser försöker sig Eder på att omdefiniera klasskampsbegreppet. Klasskonflikter är bara en speciell form av konflikt rörande moraliska frågor. Klasskonflikten, som under industrialismens första tid huvudsakligen var en konflikt över materiella frågor, kontroll över produktionsmedlen etc, har i vår tid vidgats till att gälla en kamp om hela samhället, inte bara den ekonomiska basen, och i vilken normativ riktning samhället ska utvecklas i framtiden.

I följande artikel diskuterar Klaus Eder bl a olika sätt att avläsa det kollektiva medvetandet och att finna tecken på kollektiva läroprocesser, i olika samhällen och vid olika tidpunkter. Han menar att ett samhälles formella rättsliga system, eller annorlunda uttryckt det sätt på vilket den politiska makten är organiserad, är ett lämpligt studieobjekt i detta avseende.

Det formalrättsliga systemet är det konkreta uttrycket för organiserad politisk dominans eller kontroll, en dominans som tenderar att bli allt mer omfattande såväl kvantitativt som kvalitativt. Så kom t ex under 1800-talet den ekonomiska sfären att genom rättslig reglering underställas den politiska kontrollen. För Eder är rättssystemets utveckling en avspiegling av den kollektiva medvetenhetens utveckling; de kollektiva läroprocesserna manifesterar sig i den rättsliga strukturen. Samtidigt

återverkar den kollektiva medvetenhetens institutionalisering på samhällsmedborgarna också på ett individuellt plan - det gäller att kognitivt rättfärdiga underkastelsen under ett system vars existens och utveckling är uttryck för processer bortom det individuella medvetandet. Individens behov av rättfärdigande sammanfaller här med systemets behov av legitimation.

Eder argumenterar också, liksom Habermas, för att förklaringen till den ökade omfattningen av och komplexiteten i det rättsliga systemet till viss del ligger i framväxten av en moral som bygger på idén om universalitet. Sålunda utvecklas rättsystemet i riktning mot att tillerkänna alla samhällsmedborgare lika rättigheter, ofta efter påtryckningar från en artikulerad opinion vars krav återspeglar ett nytt stadium i den moraliska evolutionen. Ett näraliggande exempel på detta är rösträttens vidgning decennierna före och efter sekelskiftet, då spontana såväl som organiserade opinionsyttringar tvingade fram allmän rösträtt, i Sverige och på andra håll. Socialrätten är ett annat exempel; sociala rättigheter har sedan 1950-talet utvecklats mot att grundas mindre på individuell behovsprövning och mer på generella kriterier.

Tar vi Eders teorier och resonemang på allvar måste vi utveckla samhällsteorin och samhällskritiken till att också omfatta frågor rörande moralprinciper - hur de har uppkommit och förändrats, samt hur de har påverkat och i framtiden kommer att påverka vår tillvaro, inte minst i ljuset av den allt överskuggande teknologiska utvecklingen.

